

KRIITTINEN KATSAUS

2/1996

Mikko Telaaranta: Asiantuntijat Haavikko ja maallikko

Lauri Rauhala: Tajunnallisuus ihmisen olemassaolon
muotona

Eero Ojanen: Joko on ylitajunnan vuoro

Ilkka Pyysiäinen: Uskonto ja seksuaalisuus

Eeva Kallio: Kasvatuspedagoginen näkökulma
aikuiskasvatukseen

Syksyn 1996 kurssiohjelma
Kirja-arviointi

KRIITTINEN KATSAUS

N:O 2/1996 33. vuosikerta (Katsaus perustettu 1957)

Julkaisija

Kriittinen korkeakoulu ry
jäsenlehti

Toimitus

Mikko Telaaranta päätoimittaja
Sini Piippo
Tarja Riikonen

Ilmestyminen
Seuraava numero

Neljä numeroa vuodessa
Materiaali viimeistään 15.9.1996

Tilaukset
tiedustelut ja
osoitteenmuutokset

Kriittinen korkeakoulu
Köydenpunojankatu 4 b
00180 Helsinki
Avoinna: 9-16
puh 90-612 1511
fax 90-680 2990

ISSN 1237 - 4970

Toimitus vastaanottaa mielellään kirjoituksia lukijoiltaan.
Työtämme helpottaa, jos ne toimitetaan meille levykkeelle
kirjoitettuna.

Artikkeleiden osittainen lainaaminen on sallittua, mikäli
lähde mainitaan.

ASiantuntijat Haavikko ja Maallikko

Suomessa on kautta aikojen ollut selkeä jako maallikoihin ja asiantuntijoihin. Kullakin ajalla on omat erityisasiantuntijansa, mutta yhteistä on se, että vain asiantuntija kykenee arvioimaan omaa alaansa. Musiikista voi puhua vain musiikin ammattilainen, arkkitehtuurista vain arkkitehti ja ihmisen terveyskysymykset ratkoo lääkäri. Maallikot ovat jäävejä. Yhden asian asiantuntijoiden ylle on Suomessa lisäksi mahtunut muutama ylväässä yksinäisyudessa elelevä harmaa eminenssi, akateemikko tai arkkiaatri, joka vain aika ajoin ”jyrähtää” ja tulee medioissa esiin. Paavo Haavikko on eittämättä viimeainittua lajia, laakerinsa näyttänyt ajattelija, joka tulee julkisuuteen näin maallikon kannalta yllättäen. Hän tulee, puhuu ja katoaa. Maallikko yrittää seurata aikaansa ja sen ilmiöitä, kuten Haavikon ilmestymisiä, siinä uskossa, että hänen kauttaan julkisuuteen tulevat asiat ovat merkittäviä ja seuraamisen arvoisia.

Profeetat ovat kautta aikain puhuneet suulla suuremmalla, Haavikko aivan erityisesti, sillä hänen kielenkäyttönsä on täysin poikkeavaa siitä äidinkielestä, johon maallikko on koulussa istutettu. Keskustelun seuraamisen vaikeudet alkavat siis jo perustasolla. Mutta omituiseen kieleen tottuu, sekin kaiketi kuuluu asiaan. Joku mieli kryptisesti puhumisessakin on, onhan kyseessä akateemikko. Ainakin sanottava kuulostaa vakavalta, vakaalta valalta, ”ex ca-

tedra”, joka kansankielellä on usein samaa kuin ”pönäkkä”.

Tällä kertaa Haavikko vastaa kysymykseen ”Miksi en lähde Kööpenhaminaan?”. Haavikko ei lähde Kööpenhaminaan hakemaan saamaansa julkista tunnustusta, palkintoa. Maallikko ei ole näissä palkintoasioissa sisällä; hän ei tunne taustoja ja kytkentöjä. Yleensä hänellä on ainoana turvanaan oma järkensä, jonka avulla on selvittävä eteen tulevista kysymyksistä. Kulttuurista puhuminen koskettaa tavallaan meitä kaikkia, myös maallikkoa. Mutta suomalaisen kulttuurikeskustelun ymmärtämiseen ei järki kerta kaikkiaan tunnu riittävän. Tällä kertaa järjen valossa ymmärtää Haavikon kannanotoista sieltä täältä jotakin, juuri sen verran, että melkein alkaa tunnistaa ajateltua. Hän tuntuu puhuvan suomalaisen kulttuurin eriskummallisuudesta, siitä, että suomalainen taide on usein kansainvälisesti ottaen pikemmin kummallista kuin erinomais- ta. Tämä aihe voisi olla tärkeä keskustelun aihe. Mutta toisaalta, kun tämän melkein ymmärretyn pitäisi vastata täysin ymmärrettävään kysymykseen matkasta Kööpenhaminaan, niin herää pikemmin uusia kysymyksiä. Miten nämä asiat liittyvät toisiinsa? Taustoja tuntemattomalle järki ei tunnu riittävän vastauksen saamiseen. Lukija turhautuu, koska ei ymmärrä keskustelun premissejä. Jotenkin näin kävi ainakin minulle. Valtalehden kulttuurisivuilla nousee esille tämä asia. Haavikolle on myönnetty palkinto, mutta hän ei lähde

sitä vastaanottamaan. Puolin ja toisin ilmenee paheksuntaa sekä Haavikon perustelut, jotka ivaten tuovat esiin suomalaisen kulttuuripoliitiikan ankkorja. Haavikko ei hae pohjoismaista palkintoaan koska... Koska suomalainen kulttuuripoliitiikka, ”suomalainen valtiollinen kulttuurimieli” on sitä mitä se on. ”Siksi”, näin hän päättää yhdellä sanalla perustelunsa. Jos maallikko jottenkin ymmärtäisi tämän palkinnon ja Suomen valtiollisen kulttuurimielen yhteyden, niin ”keskustelua” voisi ymmärtää paremmin. Eikö asioiden yhteyksiä voisi tuoda avoimesti esille? Ehkä Haavikko ei halua samaistua suomalaiseen valtiokulttuurimielisyyteen - kukapa haluaisi - mutta maallikon kannalta hän saattaa pikemmin palkinnon myöntäneen tahon sekä ”suomalaisuuden” outoon asemaan. Monelle maallikolle Suomen valtiollisen kulttuurimielen asiallinen kritisointi voisi olla hyvin antoisaa, jopa ajatuksia herättävää, herkullistakin. Kulttuurielämän tuulettaminen tekisi varmasti kaikille hyvää. Kun sadussa lapsi huudahtaa, että keisarihan on ilman vaatteita, niin vaikutus on kaikille tervehdyttävä. Suomalaisen kulttuurielämän omituisuuksien äänen sanominen, omituisuuden raikuva toteaminen voisi olla vapauttavaa meille ylivakavuuteen taipuvaisille suomalaisille. Mutta tätä Haavikko ei tee. Hän viittaa tähän suuntaan maallikon kannalta perin oudossa yhteydessä ja siksi koko asia vaikuttaa pelkästään eriskummalliselta - juuri sellaiselta kuin suomalaisuuttaan korostava kulttuurimme ylipitäen. Haavikko on siten kulttuurimme näköispatsas!

Vai onko niin, että tällaisia keskustelun avauksia ei saa esille ilman jotakin noteerattua mediatapahtumaa. Onko suomalainen kulttuurikeskustelu sitä, että vaanitaan sopivaa hetkeä, joka taatusti ylittää uutiskynnyksen ja sitten lausutaan vakaasti: kirvesvartta. Kirvesvarresta ei ilmeisesti voi puhua ennen hyvää päivää. Vasta tällä tavalla ymmärrettynä alkaa tämän maan kulttuurikeskustelun syntaksi avautua maallikollekin. Ei ihme jos käytetty kieli on kummallista. Onhan tämä keskustelutapakin varsin nurinkurisen o-mituinen.

Oma näkökulmani asiaan on kulttuurin. Kulttuuri on sanana kummajainen, mutta hyvä julkinen keskustelu ja sen seuraaminen voisi olla hyvää kulttuurielämää. Mutta mistä saadaan tällaiseen keskusteluun asiantuntemus? Nyt Haavikko tulee esiin suomalaisesta valtiollisesta kulttuurimielestä riippumattomana asiantuntijana, mutta yleisöllä, meillä maallikoilla, ei juurikaan ole mahdollisuutta ymmärtää mistä oikein on kysymys? Miksi Haavikko puhuu, ja kenelle hän sen tekee? Kulttuuriministeri ei ymmärtänyt Haavikon perusteluja. Mitä maallikko voi kaikesta tästä päätellä?

Taidan hieman löysätä riippumattoani ja kääntää toisenkin kyljen aurinkoon. Kesä on sentään hyvä ja ymmärrettävä asia.

Mikko Telaaranta

Dos. Lauri Rauhala:

TAJUNNALLISUUS IHMISEN OLEMASSAOLON MUOTONA

Ilmeisesti siitä alkaen, kun ihminen on alkanut ihmetellä omaa olemassaoloaan, on hänen subjektiivinen kokemuksellisuutensa muodostunut kummastelujen keskeiseksi aiheeksi. Ihminen on todennut, että kokemus on hänen aitoa yksityisyyttään. Sen avulla hän on havainnut voivansa suunnitella elämäänsä, asettaa tavoitteita ja tehdä ratkaisuja. Hän on oivaltanut, että lajikumppaneillakin on tunteja sekä ajatuksia, joilla on vastaavuutta hänen omien kokemustensa kanssa. Tällainen kehitystaso on luultavasti saavutettu jo paljon ennen kuin kirjoitustaito keksittiin.

Kun sitten pohdiskelu saavutti tieteellisen ajattelun laatuvaatimukset, on juuri ihmisen kokemiskapasiteetti ollut sen ensimmäisiä selvittelykohteita. Tällöin on kysytty, miten ihmisen kuva todellisuudesta syntyy ja miten saavutettu tulos vastaa maailmanilmiöiden rakenteita ja niiden välisiä suhteita. Tämähän on ollut filosofisen tieto-opin keskeistä problematiikkaa halki aikojen.

Vaikka tiedon muodostuksen ongelma on aina ollut ihmisen kokemuskapasiteettia tutkittaessa hallitsevana ongelmana, on myös muiden kokemussisältöjen asemaa ja tehtäviä ainakin silloin tällöin kysytty. Tähän on pakot-

tanut erityisesti sovellustarve ihmis-työssä.

Kun inhimillistä kokemusta on näin kauan tutkittu, olettaisi, että olisi saavutettu ainakin perustavissa kannanotoissa tutkijoiden kesken yksimielisyys. Näin ei ole käynyt. Ihmisen kokemusulottuvuuden tutkimuksessa valitsee jatkuvasti peruskatsomusten ja kuvauskäsitteiden kaaos. Joittenkin äärimmäisyysnäkemysten mukaan tajuntaa ei edes ole olemassa ja siksi siihen viittaavat käsitteet pitäisi kokonaan hylätä tieteellisestä ajattelusta. Näin toteavat mm. eräät nykyiset kognitiotutkijat. Osa kokemusta tarkoittavista käsitteistämme polveutuu antiikin Kreikasta. Vuosisadat ovat lisänneet käsitesisältöihin omia täydennyksiään. On myös tuotu aivan uusia nimikkeitä kilpailemaan vanhojen käsitteiden kanssa. Vaikka moninaistuneet sovellustarpeet ovat edellyttäneet perusasennoitumisten differentiointia ja käsitteiden tarkennuksia, tutkimus ei ole kyennyt vakiinnuttamaan tarpeeksi selkeää kuvauskieltä asiayhteyksistä. Kynnisimmissä kannanotoissa todetaan usein, ettei täsmällisiä käsitteitä tarvitakaan. Niillähän ei kuitenkaan saada koko todellisuutta kaikissa ulottuvuuksissaan tutkimuksen pihteihin.

Ainakin jokaiselle filosofille on tietenkin itsestään selvää, ettei käsitteillä voida jännöksittä tavoittaa ja hallita kaikkea. Kuitenkin toisaalta sellainen suositus, ettei ole väliä tutkimuksessa käytettävien kielellisten ilmausten sisällön ja alan rajauksista, on absurdi. Sehän tekisi mahdolliseksi puhua tieteissäkin mistä vain miten vain. Ainakin peruskategorioilla, joilla nimeetään kulloinkin tutkittava olemassaolo, tulisi olla tutkijayhteisössä sovittu yhteinen merkitys ja käytäntö. Juuri tällaisen yhdenmukaisuuden puutetta edellä todettu kaaos ihmistutkimuksen kentässä kuvastaa.

Suurissa sivistyskielissä, kuten saksassa, ranskassa ja englannissa ja niihin sitoutuneissa tutkimuskäytännöissä sotku on todella häiritsevää. Sanarikkaudestaan huolimatta niissä vallitsee ikäänkuin ilmaisujen puute. Suomenkieli näyttää tarjoavan parhaat mahdollisuudet puhua tässä käsiteltävästä ilmiökentästä riittävän selkeästi. Olisi tietenkin hybristä kuvitella, että vallitseva tilanne olisi yksityisen tutkijan analyysien avulla nopeasti muutettavissa. Käytän kuitenkin tässä tutkijan oikeutta tarkastella asiayhteyksiä niin kuin itse näen sen järkeväksi.

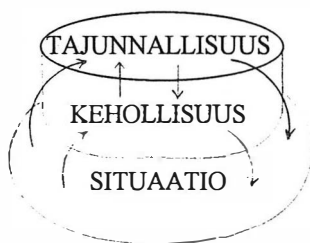
Käsitän ihmisen kokonaisuudeksi, mutta ei homogeenisella tavalla. Ihmisessä on olemuspuolia, joiden yhteenkietoutumisessa kokonaisuus konstituoituu (kehkeytyy). Nämä olemuspuolet voi paljastaa vain filosofinen ihmiskäsityksen analyysi mutta ei empiirinen tutkimus.

Olen esittänyt tämän analyysin tuloksen ihmisen olemassaolon ontologisena perusjäsennyksenä ja kutsunut tätä kokonaisstruktuuriksi situationaalisiksi säätöpiiriksi. Siinä ihmisen ontologinen perusrakenne ilmenee kolmijakoisuutena, jonka osat ovat: situationaalisuus, kehollisuus ja tajunnallisuus. Kokonaisuuden nimi johdetaan sanasta situaatio, joka on ihmisen elämäntilanne. Siihen kuuluu kaikki se, mihin ihmisyksilö on suhteessa.

Situationaalisuus on kehollisuuden ja tajunnallisuuden suhdetta situaatioon. Kehollisuudella tarkoitetaan ihmisen orgaanista olemassaoloa ja tajunnallisuudella elämyksellisen kokonaisuutta. Kullakin olemuspuolella on siten oma olemuksensa, perusstruktuurinsa, jonka johdosta se voi osallistua kokonaisuuden konstituoitumiseen vain sille luonteellomaisella spesifillä tavalla. Kustakin olemuspuolesta seuraa empiiriselle tutkimukselle oma problematiikkatyypinensä, jonka selvittämiseen tarvitaan spesifit menetelmät ja adekvaatit käsitteet. Yksi ihmistiede olisi mahdottomuus. Kaavioivasti esittäen:

SITUATIONAALINEN

SÄÄTÖPIIRI

Nuolet kuvastavat olemuspuolia edustavien mikrotapahtumien vastavuoroisia suhteita. Muutokset säätelevät toistensa olemassaolon tapaa ja laatua. Jokaisessa mikrotapahtumassa yhden olemuspuolen sisässä on aina mukana toisten säätelevä osuus. Kaikki olemuspuolet edellyttävät toisensa ollakseen itse olemassa. Aina on koko systeemi liikkeessä. Aistimistoimintojemme vajavaisuudesta johtuen emme vain kykene jokaista vaihetta havaitsemaan. Tila ei salli tässä yksityiskohtaisempaa analyysia siitä, miten olemuspuolet kietoutuvat yhteen, koska tavoitteena on lähemmin tarkastella tajunnallisuuden olemusta, toimintaperiaatteita ja sen tutkimuksessa tarpeellisia käsitteitä. Tärkeätä kuitenkin on muistaa, että tajunnan olemassaolo on mahdollista vain toisten olemuspuolien yhteydessä ja niiden avulla. Omasta ainutlaatuisesta olemuksestaan huolimatta tajunta ei ole mikään itsenäinen o-lento tai instanssi ihmisessä. Tajunnan aivosidonnaisuudesta myös seuraa, että sitä ei voi olla muilla kuin aivo-olioilla. Muilla olioilla, kuten atomeilla, bakteereilla, kasveilla ja hermostoa vailla olevilla eläimillä ei ole tajuntaa siinä mielessä kuin sitä tässä tarkastellaan. Niiden sisäinen itsesääntely ja maailmasuhde - mitä ne kulloinkin lienevätkin - ei varmastikaan toimi elämyksellisen kokemuksen ohjaamalla tavalla.

Ei ole mitään elollisen tai elottoman luonnon sisäisen järjellisuuden väheksyntää, vaikka tällainen ontologis-

käsitteellinen täsmennys tehdään. Ihmisen olemassaolon ainutlaatuisuus ja erikoisasema muussa todellisuudessa oikeuttaa tehdyn jaottelun.

Kun todetaan, että tajunta on ihmisen elämyksellisen kokemuksen kokonaisuus, tajunta tulee määritellyksi kokemuksesta käsin. Ellei ole elämyksellistä kokemusta, ei ole tajuntaakaan. Tajunta kehkeytyy siten, että situaatiosta ja osaksi myös omasta kehosta tarjoutuu tajunnalle mielellisiä edustuksia. Kutsun niitä yksiköllisesti sanalla mieli (filosofiassa myös noema). Näistä kokemussisällöistä muodostuu fenomenologian yksityiskohtaisemmin analysoimalla tavalla - merkityksiä, joissa maailman objektit ja tapahtumat ilmenevät meille aina jotakin merkitsevinä. Merkitykset voivat olla laadullisesti erilaisia, kuten tietoa, tunnetta, uskoa, tahtoa ja intuitiota. Ne voivat myös olla selkeydeltään eri asteisia.

Huomattava on, että tässä ei tarkoiteta merkityksillä vain puhuttua tai kirjoitettua kieltä. Merkitykset kietoutuvat toisiinsa mielellisyytensä sitomina verkostoiksi, joiden kokonaisuutta on tarkoituksenmukaista kutsua ihmisyyksilön subjektiiviseksi maailmankuvaksi. Sen avulla me suunnistamme maailmaamme ja teemme elämäämme koskevia ratkaisuja. Subjektiivinen maailmankuva eroaa selvästi tieteellisestä maailmankuvasta.

Näin ajatellen käsitys tajunnasta selkeytyy. Tajunnan olemus on 'olla - mieliä - jostakin'. Siinä on kyseessä merkitysten ilmenemisen ja organisoi-

tumisen prosessi. Kaiken tajunnan empiirisen tutkimuksen täytyy ottaa huomioon tämä ontologinen peruskatso-mus. Vaatimus tarkoittaa mm. sitä, että merkityksiä ei tutkita aivoista fysiologisesti. Aivofysiologiasta (viime kädessä fysiikasta) ei koskaan löydy merkityksiä. Merkitykset ovat ideaalisia (ei-aineellisia) entiteettejä. Niitä ei ole olemassa missään muualla kuin o-massa merkitsevyydessään.

On tarpeen selkeyttää tajunnan ja tietoisuuden suhdetta. Edellä mainituissa eurooppalaisissa suurissa kielis-sä ei ole eri nimeä tajunnalle ja tietoi-suudelle. Esimerkiksi englannin *consciousness* tarkoittaa vaihdellen kumpaakin. Vaikka yritetään puhua vain tietoisuudesta, käy ilmi, ettei tulla toimeen ilman kokemisen kokonaisuuden eli tajunnan käsitettä. Kun esimer-kiksi käytetään ilmaisuja "states of" tai "levels of consciousness", tulee nimi *consciousness* tarkoittamaan tajuntaa. Eihän tietoisuuteen voisi mielekkäästi sisältyä sellainen "level", jonka nimi o-lisi tiedostamaton. Tiedostamaton ei voi järjestellisesti kuulua tietoisuuteen, koska puheena olevalla käsite-erotte-lulla pyritään juuri osoittamaan, että tiedostamaton sulkeutuu tietoisuuden ulkopuolelle. Vain tajunta voi sisältää molemmat selkeystasot tai -tilat.

Monissa englanninkielisissä tie-teellisuontoisissa yhteyksissä samaste-taan käsitteet *consciousness* ja *aware-ness*. Jälkimmäistä käytettäessä tarkoi-tetaan ilmeisesti tajuntaa, koska on tar-peen ilmaista tietoinen aste lisäämää-

reellä ja sanoa "conscious awareness". Jos *awareness* olisi tietoisuutta, ei kai olisi järkevää käyttää ilmaisua "tietoinen tietoisuus". Myös monet suomalaiset tutkijat ovat omaksuneet amerikkalaisen ajattelutavan ja yrittä-vät selvittää vain tietoisuuden käsitteellä. Katson, että siinä on kyseessä toivoton yritys typistää ilmiöiden moninaisuu-den kuvausta.

Amerikkalaisia ns. neurofiloso-fien tutkimuksia lukiessa saa vaikutel-man, että niissä tajunta ja tietoisuus käsitetään jonkinlaisiksi instansseiksi, jotka ensin olisivat ja sitten ryhtyisivät muodostamaan sisältöjä. Käsitän asiat siten, että mistään tyhjästä tajunnasta ja tietoisuudesta ei ole järkevää puhua. Miten sellainen olemassaolo todetaan ja miten sellaisesta puhutaan, joka ei olisi mitään? Kun puhutaan tietoisuu-desta, on edellytettävä jotakin, mikä on tietoista eli kokemussisältöjä. Siten ta-junta kokemuksen kokonaisuutena on primaarisinta. Tietoisuus ja tiedosta-maton eivät ole mitään ensin reaalistu-via itsenäisiä instansseja, vaan laatu-määreitä, joilla ilmaistaan merkitysko-kemusten selkeysasteita. Kysymisen looginen järjestys tajunnan ongelman yhteydessä olisi siten tämä: miten mer-kityskokemukset ovat mahdollisia, kuinka ne syntyvät aivojen avulla ja mikä on niiden tietoisuusaste? Ongel-ma saisi silloin hallittavissa olevan rea-alisisällön. Tajunnasta ja tietoisuudes-ta puhuminen ilman kokemussisältöjä on kuin haamujen metsästystä.

Aivojen tärkeä funktio merkitysten synnyssä on nähtävissä siinä, että ne muuntavat ulkomaailmasta ja muualta kehosta tulevat fyysiset ärsytykset elämyksellisiksi kvaliteeteiksi. Siihen - kaiken ns. psykofyysisen ydinongelmaan - miten tämä tapahtuu, neurotieteet eivät ole kyenneet antamaan juuri mitään valaisua. Tämä ongelma on toistaiseksi täydellinen mysteeri ja sel-laiseksi se voi jäädäkin. Aivotutkijat voivat jo nykyisin kuvata suhteellisen tarkasti impulssien kulkua hermora-doissa ja esittää parhaimmillaan kar-keapiirteisiä neuraalisia korrelaatioita merkityksille. Näen asian siten, että meillä ei ole minkäänlaisia periaattee-lisiakaan mahdollisuuksia johtaa aivo-fysiikasta merkityksiä tai samastaa ai-vofysiologiaa ja merkityksiä. Tässä ei ole kyseessä mikään empiirinen vaikeus, jonka tutkimuksen kehitys voisi joskus poistaa, vaan looginen mahdottomuus. Aivotutkimus voi ja sen tulee valaista yhtä merkitysten olemassaolon välttämätöntä ehtoa, mutta sellainen yhtälö, että esimerkiksi jokin aivokemiallinen tila olisi yhtä kuin tietty merkitys, ei ole järjellinen. Miten jonkin kemiallisen tilan ja ideaalisen merkityksen identiteetti on osoitettavissa, kun kummankin kuvaus on loputtomasti erilainen?

Joskus puhutaan näissä yhteyk-sissä isomorfiasta, jolla tarkoitetaan ai-vofysiologisen tapahtumisen ja merki-tyskokemuksen jonkinlaista rakenne-yhtäläisyyttä. En ole kuitenkaan ha-vainnut, että kukaan olisi onnistunut o-

soittamaan, mitä se sitten olisi. Päin-vastoin analyysit osoittavat, että orgaa-nisen tapahtumisen ja merkitys-tajunnan struktuurit ovat nimenomaan erilaisia.

Se, että aivotoiminnot tuottavat elämyksellisen tilan, ei tietenkään ole vähäinen asia. Se on kuitenkin vain yk-si strukturaalinen momentti, jossa syn-tyy uusi olemassaolon taso, mielelli-syys. Siitä alkaen tämä uusi tapahtumi-sen muoto noudattaa omaa logiikkaan-sa. Sitä tutkittaessa joudutaan selvittä-mään, miten merkitykset liittyvät toi-siinsa mielellisyytensä sitomina. Aivo-fysiikka ja -kemialla noudattavat täysin eri logiikkaa. Mahdollisuudet tutkia kumpaakin prosessia samassa systee-missä loppuvat siihen strukturaaliseen vaiheeseen, jossa elämyksellinen kvali-teetti ilmenee.

Suomenkielessä on käytössä myös tarpeellinen sana tajuton. Mainit-semissani suurissa kielissä vastaavaa koko todellisuutta tarkoittavaa sanaa ei ole. Ehkä niissä kielenkäytön itseym-märyyteen itsestään selvyytensä kuu-luu, että aivottomat oliot ovat tajutto-mia. Sitä ei siksi tarvitse erikseen sa-noa. Ihmisen yhteydessä sanalla taju-ton tarkoitetaan suomenkielessä elin-toimintoja, joihin ei missään olosuh-teissa liity elämyksiä. Sellaisia ovat mm. selkäytimen toiminta, solun ai-neenvaihdunta ja jakautuminen, puna-verisolujen valmistus, immunologisen systeemin toiminta jne. Koko todelli-suutta koskeva perusjako voidaan esit-tää näin:

A. Tajuton (aivottomat oliot)

B. Tajuihin (aivo-oliot)

a) tietoinen

b) tiedostamaton

Tietoinen ja tiedostamaton kuuluvat toisilleen. Tiedostamaton on aina jonkun tietyn yksilön tajunnan ulottuvuus. Sen voi periaatteessa tiedostaa vain saman tajunnan tietoinen taso. Ne ovat kuin ns. siamilaiset kaksoset, joilla on yhteinen verenkierto. Yhteinen 'kierto' tässä tapauksessa on merkitys, joka voi pulpahtaa tietoisuuteen tai häipyä tajuisuuden periferiaan. Tämä käsitepari on vain ihmistutkimukseen soveltuva. Eräät fyysikot ovat yrittäneet käyttää tiedostamattoman käsitettä myös fysiikassa atomin sisäisten hiukkas-aaltoprosessien ja vieläpä koko universumin tapahtumisen kuvailuun. Mielestäni se on täysin epäonnistunut yritys. Mikä atomin sisässä tai universumissa tiedostaisi oman merkitysjatkeensa eli tiedostamattoman.

C.G. Jung puhui myös kollektiivisesta tiedostamattomasta. Se voidaan silloin ymmärtää - samanlaisista aivofunktioista johtuen - kaikille ihmisille yhdenmukaisena kokemisvalmiutena. Tämän johdosta eri kulttuureissa eri aikoina ihmiset ovat kokeneet todellisuuden ja elämän perusilmiöitä yhdenmukaisella arkkityypisellä tavalla. Mitään jättiläismaista universumin tiedostamatonta ei tällöin tarvitse olettaa.

Sellaisen toimivuus edellyttäisi vasta-parikseen yhtä valtavan tietoisuuden. Ihmistutkimuksen käsitteiden käyttö universumin kuvauksessa johtaisi vain tarpeettomaan sekavuuteen.

Tajunnan tutkimuksessa näyttää olevan käytössä eri järjestelmiä, joilla kuvataan merkitysten organisoitumisen erityispiirteitä omissa dimensioissaan. Järjestelmät eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne limittyvät osittain toisiinsa. Kuitenkin niitä sovellettaessa voidaan tavoittaa merkityksistä jokin spesifi laatu. Järjestelmät voidaan nimetä näin:

I Kokemuksen selkeyden dimensio

----- |-----+-----
tajuton tiedostamaton tietoinen

II Kokemuksen ja tarkoitteen välisen suhteen dimensio

-----+-----+-----
epäintentionaalinen latentisti manifestisti
intentionaalinen intentionaalinen
naalinen naalinen

III Kokemuksen kehitystason dimensio

-----+-----+-----
psykykinen henkinen sielu, ikuisuusolento,
transsendenssi

Ensimmäisessä järjestelmässä tajuton on merkitty katkoviivoin, koska se ei kuulu tajuntaan, vaikka se

kuuluu ihmiseen. Toisessa järjestelmässä katkoviivoin merkitty epäintentionaalinen kuuluu tajuntaan, mutta se ei viittaa mihinkään tarkoitteeseen. Sellaista kokemusta ovat perustunnelmat, kuten pyhyys, onnellisuus, tyytyväisyys ja ikävystyneisyys. Kolmannessa järjestelmässä katkoviivoin merkitty kehitysjatke kuuluu eräiden käsitysten mukaan ihmiseen, mutta reaalityeet eivät voi sitä tutkia, koska ne eivät tavoita transsendenttia ulottuvuutta.

Olen edellä esittänyt eräitä rajauksia ja täsmennyksiä ihmisen kokeumuksellisuudesta puhumista varten. Uskon, että näiden käsitteiden alaan kuuluu ainakin pääosa siitä, mitä ihmistä tutkivissa reaalityeeteissä nykyisin tarkoitetaan mentaalisilla ilmiöillä. Esittämieni rajausten sisällä loputon yksityiskohtaistaminen on tietenkin mahdollista ja tarpeellistakin.

Englanninkielessä sana *mind* vastaa ainakin joissakin yhteyksissä tässä kuvailtua tajunnan käsitettä. Sitä käytetään kuitenkin nykyisin tieteellisissä teksteissä melko vähän. Enemmänkin sitä sovelletaan mystisluontoisten maailman- ja elämäntutkimuksellisten keskustelujen yhteyksissä. Samoin *psyche* ja *soul* käsitteet ovat puotamassa pois reaalityeeteistä. Ne ovat liian epämääräisiä ja sisältävät antiikista peräisin olevia merkitysvivahteita, kuten hengitys, henkäys, tuuli ja kuolemattomuus. Jokseenkin sama on todettavissa saksankielen käsitteistä *Psyche* ja *Seele*. Suomenkielen tajunnan pai-

kalla esiintyy saksankielessä sana *Bewusstsein*. Sitä käytetään kuitenkin myös tietoisuuden merkityksessä kuten englanninkielen sanaa *consciousness*.

Suomenkielen käsite *sielu* voitaisiin nähdäkseni nykyvaiheessa varata uskontojen ja mystiikan käyttöön. Sillä tarkoitettaisiin silloin sitä ihmisen olemuspuolta, joka uskontojen opettamalla tavalla jatkaisi olemassaoloa taivaaselämässä. Ongelmaksi tällöin muodostuu se, miten *sielu* sijoittuu muuhun ihmisen olemassaoloon maanpäällisen elämän aikana. Kun esimerkiksi puhutaan sielunhoidosta, edellytetään sielulle jokin olomuoto, jota elämän aikana voidaan hoitaa. Ymmärrän sielunhoidon siten, että siinä kuitenkin toimitaan ihmisen kokeumuksellisuuden puitteissa. Yhteys sieluun olisi siten saavutettavissa tajunnallisuuden merkityksissä. Hengelliset merkitykset eroavat ihmisen muista henkisistä kokemuksista spesifin sisältönsä johdosta.

Olennaista suorittamissani tarkasteluissa on se, että ihmisen tajunnallinen olemassaolo ja toiminta pyritään niissä ymmärtämään merkityksen olemuksesta käsin. Ratkaisevan askeleen tähän suuntaan teki jo René Descartes (1596 - 1650). Aikaisemmin filosofiassa käytetty sielun käsite korvautui vähitellen tajunnan käsitteellä. Descartes itsekin tosin käytti sielun nimeä, mutta hän luonnehti sen kokeemuksesta käsin. Sanat *consciousness* ja *Bewusstsein* ilmaantuivat englannin ja saksan kieliin vasta n. 100 v. Descartesin kuoleman jälkeen.

Descartesin ajattelua on paljon kritikoitu pääosin aiheetta ja ymmärtämättömästi. Moderni Descartes-tutkimus tähdentää, että olennaisinta hänen dikotomiassaan *res extensa* ja *res cogitans* on merkityksen ja tarkoitteen välisen loogisen kuilun tähdentäminen. Cogito on erilaatuisia merkityksiä ja maailman oliot voivat olla niiden tarkoituksina. Tämä dikotomia on kaiken ajattelun perusta. Se on myös varmasti ikuinen ja kumoutumaton. Kun me käytämme jotakin merkitystä ja tarkoitamme sillä tiettyä kohdetta, operoimme juuri Descartesin kirkastamalla dualismilla. Ainoa mahdollisuus hylätä se, on lakata ajattelemasta ja tulla ameban kaltaiseksi.

Ihmistä tutkivissa tieteissä, kuten kasvatustieteessä, psykologiassa ja psykiatriassa keskeisenä tutkimuskohteenä on subjektiivinen maailmankuva eli filosofisen lyhyesti ilmaisten: merkityksen ongelma. Filosofian tehtävänä on analysoida merkitystajunnan sisäinen rakenne ja toimintaperiaatteet, tajunnallisuuden suhde toisiin ihmisen olemuspuoliin sekä maailmankuvan muutoksen mahdollisuudet sekä ehdot. Empiiriset tieteet tutkivat sitten reaalisältöjen tasolla maailmankuvaa. Sovelluksissa, kuten kasvatuksessa ja psykoterapiaksi kutsutussa erityiskasvatuksessa pyritään realistisoimaan ja rikastamaan subjektiivista maailmankuvaa siten, että elämä olisi paremmin iloa ja tyydytystä antavaa. Toimintataso niissä aina on tajunnan merkitystaso. Miten merkityskokemuksien fysio-

logiset vastineet operoivat kehollisuudessa, siitä meillä ei ole kovin tarkkaa empiiristä tietoa. Se hoituu sekä positiivisena että negatiivisena luonnon oman viisauden säatelemänä. Tuskin voimme tulevaisuudessakaan kovin yksityiskohtaisesti ohjata merkityksen ja orgaanisen tapahtumisen välistä dialektiikkaa. Tiedämme karkeapiirteisellä nyrkkisääntönä, että myönteinen kokemus resonoi kehossa positiivisesti. Situaatation muuntelu merkitysten avulla edellyttää kuitenkin tajunnan piirissä tehtyjä ratkaisuja.

Jos edellisen kaltainen näkemys ihmisen kokemuksellisuudesta sisäanjateltaisiin ihmistutkimukseen ja sovellukseen, olisi siitä melko radikaaleja seurauksia. Juuri siksi kai sen omaksu- mista vieroksutaan. Muutos on aina hankala asia. Fysikaaliset tieteelliset ajatusmallit eivät enää silloin näyttäisi toimivilta. Fysikaaliset ilmiöt edellyttävät - ainakin makrotasolla - ajan ja paikan kategorioita sekä kausaalisuutta. Naturalistisessa tutkimusperinteessä, kuten edellä mainitussa kognitiotieteessä, pidetään kiinni näistä luonnon- tieteiden peruspilareista ihmistutkimuksissakin. Merkitys ideaalisena entiteettinä ei kuitenkaan alistu niihin. Luontevammalta selitysmallilta tuntuu merkitysten kohdalla hermeneuttinen tarkastelutapa. Siinä merkitys johdetaan situaatiosta (tai kehosta) tarjoutuvista aiheista kehollisuuden (erityisesti aivojen) välityksellä maailmankuvan tasoon. Siinä ei etsitä syytä, vaan paljastetaan niitä vaiheita, joissa aihe as-

teittain tulkkiutuu maailmankuvan sisällöksi. (Toisissa yhteyksissä olen koettanut yksityiskohtaisemmin soveltaa hermeneuttista tutkimuslinjaa ihmistieteisiin.)

Kun problematiikan merkitys-luonne tiedostetaan ja otetaan toiminnan johtotähdeksi, ei maailmankuvan epäsuotuisuuksia voida enää psykologiassa ja psykiatriassa kutsua mielekkäästi taudeiksi tai sairauksiksi. Merkitykset eivät voi sairastua eikä niitä myöskään hoideta kuten kehon sairauksia. Kun ilmiöistä alettaisiin puhua niiden olemusta vastaavalla tavalla, täytyy sen merkitä edistystä.

Merkityksen ongelma asettuu oikeisiin mittasuhteisiin, kun huomataan, että koko kulttuurielämä toteutuu ja kehittyy merkityssfääriässä, johon yksityinen ihminen on tajunnallisuutensa ansiosta osallinen. Merkityksen erikoisluonne ilmenee siitäkin, että voimme vaivatta irrottaa merkityksiä aivoista ja tajunnasta sekä kommunikoida niillä. Jos merkitys ja aivofysiologia olisivat samaa, täytyisi meidän kaiketi kommunikoidessamme lähettää vastaavat aivoprosessit mukana. Vaatimus ei tunnu mieluisalta. Tajuntamme ansiosta me elämme sisällä kulttuurisessa merkityssfääriässä ja voimme joskus - jos onni on myötä - hitusen vaikuttaa sen sisältöön. Vaikutusvaltaisempi on kuitenkin suhde toisinpäin. Elämme ja toimimme pääasiallisesti kulttuurin ehdoilla.

Tämä on sekä etu että rajoite. Saamme kulttuurista jopa valmiiden

merkitysten muodossa maailmankuvaamme arvokasta rakennusainesta. Rajoitteeksi se muodostuu silloin, kun vähäarvoinen viihdeteollisuuden merkityskama täyttää maailmankuvamme omilla sisällöillään. Meille niin luonteenomaisessa henkisessä velttoudessamme annamme helposti kaiken tapahtua itsemme köyhdyttämiseksi. Tajunnan toimintaperiaatteiden tuntemus avaa meille ainakin mahdollisuuden ymmärtää ja tavoitella itseohjauksellisuutta tässä persoonamme keskeisessä ulottuvuudessa.

Lauri Rauhala, kirjoja ja artikkeleita:

Psyykinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. Hki, Gaudeamus, 1974

Filosofinen orientoituminen psykosomatiikan ongelmaan. Hki, Yliopiston monistuspalvelu, 1976

Ihmiskäsitys ihmistyössä. Gaudeamus 1982

Psyykkisesti häiriintyneen maailmankuvan struktuurianalyysi. Psykoterapia 3/1987

Ihmisen ykseys ja moninaisuus. Hki, Sairaanhoidajien koulutussäätiö, 1989

Maailmankuvan muutos psyykkisissä häiriöissä. Ajatus 1990

Humanistinen psykologia. Hki, Yliopistopaino, 1990

C.G.Jung fenomenologina. Fenomenologinen vuosikirja. SUFI, Tampereen yliopisto, 1992

Henkinen ihmisessä. Hki, Yliopistopaino, 1992

Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. SUFI, Tampereen yliopisto, 1993

Tajunnan ongelma. Fenomenologinen vuosikirja 1994. SUFI, Tampereen yliopisto

Tajunnan itsepuolustus. Hki, Yliopistopaino, 1995, 2.p. 1996

Eero Ojanen, fil.lis., toimittaja

JOKO ON YLITAJUNNAN VUORO

Ylitajunta ei ole keksintönä mikään uusi, päivittäin osa ihmiskunnan ikivanhaa ja pysyvää ajatusperintöä, mutta jotain uutta ja tuoretta siinä kuitenkin tällä hetkellä on. Kun 1900-luku on eletty eräänlaista alitajunnan vuosisataa, niin seuraava askel on ehkä ylitajunnan löytäminen ja sen ottaminen vakavasti ihmisen toimintaa selitettäessä.

Ajattelemme ja ihmettelemme ihmisen ja maailman pahuutta, mutta vähemmän ihmettelemme ihmisen ja maailman hyvyyttä.

Kysytään, kuinka ihminen voi tehdä niin paljon pahaa ja julmaa, kuinka se oikein on mahdollista? Miksi joku tekee tai edes haluaa tehdä hyvää - miten se on teoreettisesti mahdollista ja selitettävissä?

Ja miten on mahdollista, että hyvä on ihmiselle niin keskeinen asia, että hän mittaa koko olemassaoloon ja maailmaansa paljolti hyvän käsitteellä. Hyvän, hyvien eli hyväksi katsottavien asioiden olemassaolo on toivottava asia, hyvän vastakohta ei-toivottava asia. Hyvä on toisaalta äärimmäisen monimerkityksellinen käsite, mutta toisaalta hyvinkin yksiselitteinen. "Minun on hyvä olla" - voiko sen paremmin ilmaista jotain perimmäistä sopuisuutta?

Täysin samat kysymykset pätevät totuuden suhteen. Kiistelemme siitä, voiko totuutta saavuttaa, mutta vähemmän ajattelemme sitä, miksi lainkaan etsimme totuutta. Miksi

totuus on ihmiselle sellainen asia, jonka varassa hän maailmaansa mittaa? Herkästi huomautamme, että esimerkiksi tiede ei suinkaan ole pelkkää pyyteetöntä etsimistä, mutta se on silti maailmassa vallitseva tosiasia. Miten on mahdollista, että ihminen etsii juuri totuutta? Miksi juuri totuutta? Miten on mahdollista, että joku todella asettaa totuuden etsimisen vaikkapa oman aineellisen menestymisensä edelle? Tässä tapauksessa ei ole tärkää, kuinka monta tällaista tapausta on, olkoon vaikka yksi sadasta, mutta koska tällainenkin ilmiö on tosi, se kaipaakin ihmettelyä ja tutkimista.

Samalla tavoin voimme kysyä, miten on mahdollista että ihminen kokee maailmansa kauniina? Miksi juuri kauneus on tärkeä asia ihmiselle, miksi ainakin jotkut ihmiset todella tavoittelevat sitä? Miten jonkun päähän voi pälkähtää jäsentää maailmaa niin hankalalla ja monimutkaisella käsitteellä, josta ei ole edes hyötyä?

Lähden siis siitä, että hyvyys, totuus ja kauneus eivät ole pelkkiä fraa-

seja vaan ihmisen maailman tosiasioita kaikkien muiden joukossa. Tämä ei tarkoita, että ne olisivat millään tapaa hallitsevia tosiasioita, tai että ne joskus voisivat päästä "voitolle". Mutta se ei vähennä niiden merkitystä.

Oikeastaan hyvyttä, totuutta ja kauneutta pitäisi tutkia enemmän juuri siksi, että ne ovat maailmassa kovin harvinaisia asioita. Kaikki ne todellakin kuulostavat kauniilta korusanoilta, joilla ei näytä olevan paljoakaan tekemistä elävän elämän kanssa, kaikki ne tuntuvat helposti jotenkin "hyödyttömiltä" ja "epäkäytännöllisiltä". Juuri siksi ihmetteleekin, miten tällaiset ideat kuitenkin säilyvät ihmiskunnassa vuosituhannesta toiseen ja miksi ne kaikesta huolimatta sittenkin ovat osa todellisuuttamme.

Itse asiassa voisi väittää, että ainainen, realismilta kuulostava ruikutuksemme maailman pahuudesta, valheellisuudesta ja rumuudesta on tavaltaan epärealistista ja itse osoittaa päinvastaisten asioiden olemassaoloa. Emmehän me noita asioita voivottelisi, ellei meillä olisi jotain ajatusta toisenlaisesta asiantilasta ja ellei tuo ajatus olisi jopa niin voimakas ja tosi, että se saa meidät aivan epätoivoisiksi.

Eli kun valitamme maailman pahuutta niin mittarimme on nimenomaan hyvän käsitteessä. Olkoon se kuinka epämääräinen tahansa, niin hyvä on kuitenkin ehkä perimmäinen mittari jolla maailmaa arvioimme ja silloin hyvä on kyllä omalla tavallaan meidän maailmassamme todella kova tosiasia.

Missä ylitajunta piilee?

Ajattelen niin, että hyvyys, totuus ja kauneus kuuluvat ylitajuntaamme. Siellä on muutakin, mutta juuri nämä asiat ovat sen tyypillistä sisältöä.

Ylitajunta ei ole keksintönä mikään uusi, päinvastoin osa ihmiskunnan ikivanhaa ja pysyvää ajatusperintöä, mutta jotain uutta ja tuoretta siinä kuitenkin tällä hetkellä on. Kun 1900-luku on eletty eräänlaista alitajunnan vuosisataa, niin seuraava askel on ehkä ylitajunnan löytäminen ja sen ottaminen vakavasti ihmisen toimintaa selitettäessä.

Ylitajunta ei ole freudilainen yliminä, vielä vähemmän nietzscheiläinen yli-ihminen vaan pikemmin sen tapaista, jota filosofi Erik Ahlman on kutsunut ihmisen "varsinaiseksi minäksi" tai Sven Krohn "ydinihmiseksi".

Eli kun ihmisen vieti- ja vaistopohja joka tapauksessa hyväksytään todellisuudeksi, niin miksemme voi hyväksyä, että ihmisellä kaikkien muiden viettiensä ohella on jokin sisäänrakennettu taso, jossa on halu totuuteen, hyvyyteen ja kauneuteen? Voiko sitkeää pitäytymistämme näissä "järjenvastaisissa" ideoissa selittää muutoin kuin että ne ovat nimenomaan ihmisen omaa, eivät ensi sijassa objektiivisen maailman, perusrakennetta?

Ylitajunnan käsite on siten eräs vastaus freudilaisuuteen ja 1900-luvun tieteelliselle maailmankuvulle muutoin-

kin tyypilliseen reduktionismin ajatukseen.

On ollut tavallista sanoa, että ihminen on "vain" sitä ja sitä, siis palauttaa ihminen johonkin yhteen periaatteeseen. Ja jostain syystä tämä vielä menee aina niin päin, että se mikä käsitetään "ylemmäksi", halutaan palautetaan "alempaan". Taide, tai jokin muu ylevänä pidetty asia palautetaan vain valtataisteluksi, biologiaksi, seksuaalisuudeksi jne. ja tällä tavoin luodaan vaikutelma, niin kuin ainoastaan jälkimmäiset vietit olisivat varsinaista todellisuutta, taiteen eli kauneuden vietit taas ei.

Siksi ylitajunta on eri asia kuin yliminä: ylitajunta ei ole mikään alitajunnan tuote tai tulos, vaan "korkeammat" vietit ovat yksinkertaisesti yhtä lailla totta ja alkuperäisiä kuin "alemmatkin" - ja juuri erilaisten vietien sekä taipumusten ristiriitaisuudesta kumpuaa ihmisen todellisuuden kaootisuus.

Sen sijaan voidaan sanoa, että ylitajunta on osa tiedostamatonta, kunhan jälkimmäinen ymmärretään tarpeeksi laajasti - ajatus ylitajunnasta ei ole ehkä kovin kaukana jungilaisesta alkukuvien tai "ärkkityyppien" teoriasista.

Tällöin selviää myös, että ylitajunta ei ole sellainen korkeampi tietoisuuden taso, johon voimme lopullisesti kohota ja jättää "alemmat" maailman kokonaan taaksemme. Ylitajunta ei ole koskaan kokonaan saavutettavissa eivätkä sen sisältämät arvot voi päästä

kokonaan "voitolle", mutta tämä ei tee niistä vähemmän todellisia. Päinvastoin ne vaikuttavat meissä kaiken aikaa ja tulella niistä paremmin tietoisiksi voimme kokea ne voimakkaammin ja antaa niiden muuttaa elämäämme.

KIRJOITTAJAKOULUTUS

Onko kirjoittaminen sinulle tärkeää? Haluatko oppia kirjoittamaan paremmin? Oletko valmis kovaan työhön?

Jos vastaat myöntävästi, pyri Kriittisen korkeakoulun kirjoittajakoulutukseen. Opettajina toimivat mm. Matti Paaavilainen, Annika Idström, Harry Forsblom, Jyrki Kiiskinen. Hakuaika elokuun loppuun. Tilaa esite!

KRIITTINEN KORKEAKOULU

Köydenpunojankatu 4 b, 00180 Helsinki
puh. 90-612 1511, fax 90-680 2990.

Ilkka Pyysiäinen, dosentti, teol.tri

USKONTO JA SEKSUAALISUUS

Uskonto ja seksuaalisuus? Eikö ennemmin pitäisi kysyä, uskonto vai seksuaalisuus? sillä onhan eräänlainen stereotyyppinen itsestäänselvyys, että uskonnossa suhtaudutaan kielteisesti seksuaalisuuteen. Harvemmin vaivaudutaan pohtimaan, miksi.

Seksuaalisuutta on tarkasteltava sen tosiasian huipentumana, että me ihmiset olemme ruumiillisia olentoja. Väitänkin, että kielteinen suhtautuminen seksuaalisuuteen on kielteistä ja pelokasta suhtautumista ihmisruumiiseen ja ruumiillisuuteen. Seksuaalikielteisyydessä voi olla paljon muitakin, mutta ruumiillisuus on siinä epäilemättä yksi keskeinen tekijä.

Lyhyessä esityksessä ei ole mahdollista paneutua konkreettisiin esimerkkeihin seksuaalisuuden asemasta ja merkityksestä eri uskonnoissa. Sen asemasta yritän esittää jonkinlaisen yleisen teorian ruumiillisuudesta ja seksuaalisuudesta suhteessa inhimilliseen kulttuuriin ja ihmisenä olemiseen.

Mikä tahansa olemassaoleva voi olla olemassa kahdella vaihtoehtoisella tavalla: joko esineenä tai ajatuksena. Ihmisen kokemus omasta ruumiistaan on kuitenkin sikäli erikoinen tapaus, että ruumiimme ei ole meille esine eikä toisaalta tietoisuus omasta ruumiista ole vain ajatus, kuten Maurice Merleau-Ponty on korostanut. Ihmisenä oleminen on aivan oma olemisen tapansa,

jossa ruumiillisuus ja tietoisuus lomittuvat keskenään.

Että ruumis ei ole meille esine muiden joukossa näkyy siinä, miten oma ruumis on meille perustavin lähtökohta maailman tarkaseluun. Me emme sano: ”Kätäni on pöydällä lautasen vieressä”, vaan: ”Lautanen on pöydällä kätäni vieressä”. Voimme kääntää selkämme kaikille kuviteltavissa oleville objekteille, mutta emme omalle ruumiillemme. Myös sellaiset käsitteet kuin ’ylhäällä’ ja ’alhaalla’ tai ’oikea’ ja ’vasen’ perustuvat siihen, että meillä on ruumis, kuten niin sanotun kognitiivisen semantiikan edustajat ovat korostaneet. Monissa indoeurooppalaisissa kielissä myös ilmansuuntien nimet saadaan siten, että ’itä’ on yhtä kuin ’edessä’ (kasvot auringonnousuun), ’länsi’ on ’takana’, ’pohjoinen’ on sama kuin ’vasen’ ja ’etelä’ on ’oikea’.

Ihmisenä oleminen on siis olemista samanaikaisesti sekä ruumiillisena että tietoisena olentona. Me emme voi irrottaa näitä kahta toisistaan. Vasta ruumis tekee tietoisuuden mahdolliseksi, mutta toisaalta vas-

ta tietoisuus ja erityisesti itsetietoisuus tekee ihmisestä omalla tavallaan ainutlaatuisen olennon.

Uskonnot ovat kuitenkin yleensä pyrkineet korostamaan ihmisen tietoisuutta ja ajattelua ruumiin kustannuksella. Tietoisuus on ylevää ja puhdasta, ruumiillisuus alhaista, likaista ja vihe-
liäistä. Henkisyys kohottaa, ruumiillisuus alentaa ja sitoo katoavaiseen maailmaan.

Kristinuskon taustalla vaikuttava antiikin filosofia korosti nimenomaan ihmisen järjellisyttä: Platonin mukaan ihmisellä oli himosielu, intosielu ja järkisielu, Aristoteleen mukaan kasvi-, eläin- ja järkisielu, joista järkisielu tietenkin oli korkein. Platonin mukaan himosielun halu oli se järkisielen vastakohta, johon kuului pyrkimys ruumiillisiin nautintoihin. Se oli ihmisen vahvin houkutus pahaan. Aristoteelle himo merkitsi irratiinaalista halua nautintoon, ja kiihkein nautinto oli tietenkin sukupuoliin nautinto.

Myöhemmin erityisesti kirkkoissa Augustinus alkoi korostaa sitä, että himo - latinaksi *concupiscentia* - oli nimenomaan seksuaalista halua ja että juuri se oli kaiken pahan syy, "perisynti". Luterilainen Augsburgin tunnustuskun tähdentää ihmisen syntävän "pahan himon vallassa". Seksuaalinen halu, halu kokea täydellistä läheisyyttä toisen ihmisen kanssa myös ruumiillisella (mutta ei vain ruumiillisella) tasolla on siis jotakin pahaa ja likaista. Vain henkinen on ylevää ja kaunistaa.

Seksuaalisuus on ruumiillista ja sellaisenaan likaista.

Inkvisiittorien käsikirjana toimineen "Noitavasaran" (*Malleus maleficarum*) mukaan noituuskun johtui nimenomaan ruumiin himosta. Noitavainot alkoivat 1484, mutta yleistyivät reformaation jälkeen, hiipuen 1650 alkaen. Niissä on arvioitu kuolleen 300 000 - miljoona ihmistä, joista 80% naisia (vaikkakin Suomessa yli puolet tuomituista oli miehiä). Mistään vähäpätöisestä ilmiöstä ei siis ollut kyse.

Seuraavat esimerkit kertokoot lyhyesti omaa kieltään uskunnoissa niin tavallisesta ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden pelosta:

*Ja edelleen, oi munkit, munkki saattaa nähdä hautausmaalla viruvan ruumiin, joka on ollut kuolleen päi-
vän, kaksi tai kolme ja on turvonnut, sinertävä ja mätänemistilassa. Tällöin hän soveltaa näkemänsä omaan ruumiiseensa ja ajattelee: tämäkin ruumis on samankaltainen, samoin rakentunut, saman kohtalon alainen. (Theravādabuddhalainen Majjhimanikāya.)*

Kuka lie kodin, kaupungin löytänytään, joka säilyä voisi maan päällä! Ilo hetkessä häipyvi maailman tään, kuni kuihtuvi kukkanen täällä. Elo täällä kuin unta ja varjoa on, kuni kuohuva koski se on levoton, veden lailla se hiekkaan haihtuu. Tämä ruumis kun kylmäksi jäähtyvä on, ja kun

*kuolema silmäni sulkee. (Ev. -lut. kir-
kon virsikirja, virsi 589.)*

*Ruumiin kauneus pysähtyy i-
hoon. Jos miehet (!) näkisivät mitä i-
hon alla on,... niin heitä värisyttäisi
naisen nähdessään. Kaikki tuo sulo on
tehty limasta ja verestä, nesteistä ja
sapesta. Jos ajattelee sitä mikä kät-
keytyy sieraimiin, kurkkuun ja vat-
saan, ei löydä muuta kuin saastaa. Jos
meitä kerran inhottaa sormenpäällä-
kin koskea limaa ja ulosteita, niin
kuinka me saattaisimmekaan toivoa
voivamme syleillä säkkiä, jonka sisäl-
lä on ulostuksia? (Umberto Eco: Ruu-
sun nimi s.419.)*

*Ei ole intohimon veroista tulta,
ei vihaa suurempaa onnetomuutta, ei
ruumiillista olemassaoloa pahempaa
kärsimystä, eikä suurempaa onnea
kuin ikuinen rauha. (Theravāda-
buddhalainen Dhammapada, säe
202.)*

*Kun karvas kiimaneste valuu
Dhanapālaka-norsun ohimolta, sitä
on vaikea pidellä. Sidottuna se ei syö
suupalaakaan. Norsu kaipaa norsu-
metsään...*

*Aiemmin minun mieleni vaelteli
minne sattui, himojensa ja mielihalu-
jensa mukaan. Nyt minä hallitsen sen
täydellisesti niin kuin ajaja hallitsee
kiimaisen norsun rautakoukullaan.
(Dhammapada 324, 326.)*

Ruumiin siis katsotaan yhdistä-
vän ihmisen luontoon (kasveihin ja
eläimiin) ja sieluksi nimitetyn tietoi-
suuden nostavan ihmisen luonnon
yläpuolelle, kohti jumalallista tai muu-
ten perimmäistä ja arvokkainta todel-
lisuutta.

Sama peruslähtökohta kuvastuu
myös 1600- ja 1700-lukujen filosofien
niin sanotuissa yhteiskuntasopimus-
teorioissa, joissa yhteisöllisyyden ja
sivilisaation (siis henkisytyteen perustu-
vien seikkojen) katsottiin kohottavan
ihmisen puhtaasta luonnontilasta joksi-
kin paljon arvokkaammaksi. Aluksi
ihmiset olivat kuin viljelä eläimiä,
jotka sotivat toisiaan vastaan. Kun he
huomasivat tämän johtavan turmioon,
he tekivät sopimuksen pakkovaltaa
käyttävästä yhteiskunnasta, joka hillitsi
ihmisten elämellisiä taipumuksia. Sama
idea esiintyy myös hindulaisissa
ja buddhalaisissa kirjoituksissa.

Jean-Jacques Rousseau kirjoitti:

*Ja vaikka sivilisaatiossa (civil
society) ihminen joutuu luopumaan
joistakin luonnontilan eduista, hän
saa tilalle paljon suurempia. Hänen
kykynsä harjaantuvat ja kehittyvät,
hänen mielensä avartuu, hänen tun-
teensa jalostuvat ja koko hänen hen-
kensä kohoaa niin, että ellei tämän
uuden tilan väärinkäyttö usein alen-
taisi häntä joksikin surkeammaksi
kuin mitä hän oli ollut, niin hän siu-
naisi jatkuvasti sitä onnen hetkeä, jo-
ka kohotti hänet luonnontilasta ja ra-
joittuneesta, typerästä elukasta järjel-
liseksi olennoksi ja ihmiseksi. (Jean-*

Jacques Rousseau: The Social Contract. Tr. by Maurice Cranston. Penguin Classics, 1980: 64-65.)

Luonto merkitsee siis kaaosta, järjettömyyttä ja vaistojen ja himojen vietävänä olemista, ja nimenomaan ruumis sitoo ihmisen luontoon; henki taas nosaa sen yläpuolelle. Vielä uuden ajan alussa esimerkiksi pikkulapsia yritettiin estää konttaamasta, koska se näytti yhdistävän ihmisalkiot pelottavalla tavalla eläimiin. Niinpä lapsenkasvatuksessa olikin enemmän kysymys eläimellisinä pidettyjen lasten ”kesyttämisestä” kuin kasvattamisesta.

Yhteiskuntasopimusteoreetikkojen ajatus sivilisaation synnystä oli vain teoreettista spekulatiota. Mutta entä, jos ajattelemme kehityshistoriallisesti; milloin sen valossa ihmisestä tuli ihminen? Kielitieteilijä Derek Bickertonin mukaan inhimillisen kulttuurin on tehnyt mahdolliseksi ns. syntaksin (kielioppiin) perustuvan kielen kehittyminen noin 100 000 vuotta sitten. Sen perustana olivat tietynlaiset neurofysiologiset muutokset aivoissa ja se puolestaan mahdollisti uudenlaisen ajattelun, itsetietoisuuden ja sekä henkisen että aineellisen kulttuurin kehittymisen.

Juuri verbaalinen kieli on laajentanut ihmisen tietoisuutta suunnattomasti. Kun ihmisellä on kieli, hän ei enää ole sidottu ruumiinsa kautta aikaan ja paikkaan ja konkretiaan; kielen avulla ihminen voi

ylittää ruumiillisuutensa rajat ja tehdä menneisyyden ja tulevaisuuden läsnäolevaksi, kertoa muille kaukaisista paikoista ja asioista ja luoda jopa millaisia ”mahdollisia maailmoja” tahansa. Lyhyesti sanottuna verbaalisen kielen avulla ihminen voi luoda, keksiä, sepittää, valehdella ja esittää todellisuuden aivan millaisena tahansa. Kieli mahdollistaa sekä luovuuden että valheen. Se mahdollistaa käsitteellisen ajattelun ja sen myötä taiteen, tieteen, filosofian ja myös uskonnon. Ja näitä pidetään ihmisen korkeimpina saavutuksina, koska niihin on pystynyt vain ihminen. Siksi kaikki konkreettinen ja ruumiillinen on vähempiarvoista kuin hengen vapaa lento.

Mutta vaikka tietoisuus (sielu, henki) onkin mahdollistanut inhimillisen kulttuurin huikean kehityksen, on se myös toisaalta ihmisen kirous. Kuten tunnettua: joka tietoa lisää, se tuskaa lisää. Kysymys on siitä, että tietoisuutensa avulla ajan ja paikan kahleista vapautunut ihminen on samalla tullut tietoiseksi siitä, että menneisyys ei koskaan palaa eikä huomisen tuloa voi sen enempää nopeuttaa kuin hidastaakaan. Toisin sanoen kaikki, mitä meille tapahtuu on ainutkertaista ja on kerran päättyvä lopulliseen ja peruuttamattomaan kuolemaan.

Tietoisuutensa avulla ajan ja paikan kahleista vapautunut ihminen on samalla tullut tietoiseksi omasta tulevasta kuolemastaan jo hyvin varhaisesta iästä lähtien. Me emme

kykene elämään tässä ja nyt, koska koko ajan muistelemme menneitä ja odotamme tai pelkäämme tulevaisuutta, ennen muuta peläten kuolemaa. Kykenemättömyys elää tässä ja nyt tuottaa meille jatkuvaa kärsimystä.

Kulttuurisen tietoisuutensa ahdistama ihminen kaipaakin toisinaan takaisin siihen luonnolliseen yhteyteen, josta kielen ja itsetietoisuuden kehittyminen on meidät riistänyt. Me kaipaamme johonkin yksinkertaiseen olemiseen, luonnon helmaan, kaipaamme tunteita joita järki ei ole hillitsemässä, yhteyteen toisen ihmisen kanssa. Ja niin vahva on tämä luonnollinen kaipaus - sanon sitä kaipaukseksi enkä hilmoksi -, että se paistaa loppujen lopuksi läpi uskonnostakin (vaikka uskonnon oli määrä tukahduttaa se). Esi-

merkiksi mystikkojen tekstit tihkuvat usein erotiikkaa, ja Raamatun ”Laulujen laulu” (Korkeaveisu) on puodasta rakkausrunoutta.

Toisinaan seksuaalisuus onkin otettu suoraan uskonnolliseen käyttöön, kuten intialaisessa ja tiibetiläisessä tantrismissa, jossa rituaalisessa kontekstissa toteutettava yhdyntä symboloi yksilön sulautumista kaikkeuteen. Kahden erillisen yhtyminen on ihmisen korkein hyvä. Kuten Pentti Saarikoski kirjoitti: ”Itsenäinen tukehtuu ja riipumaton putoaa.”

Ja niinpä virressäkin sanotaan:

Sinua kaipaa sydämeni. Sun puolees huutaa mun henkeni

On yksin tästä, sen ikävästä kyyneleni.

*Hyvää kesää
Kriittisen katsauksen lukijoille!*

Eeva Kallio, tutkija

KESKUSTELUPEDAGOGINEN NÄKÖKULMA AIKUISKASVATUKSEEN

Käsittelen tässä kirjoituksessa Jyväskylän Ikääntyvien yliopistossa vuosina 1992-1993 toiminutta "Filosofisen psykologian" keskusteluryhmää ryhmän ohjaajan näkökulmasta. Yritän seuraavassa tuoda esille tämän koulutusmuodon tavoitteita ja opetuskeinoja sekä käytännön vihjeitä myöhemmin samaa opetusmuotoa soveltaville kouluttajille.

Ryhmän päätavoitteena oli keskustella psykologisista ilmiöistä tarkastelunäkökulman ollessa filosofinen. Kysymyksenasettelu voitaisiin muotoilla esimerkiksi siten, että läksimme liikkeelle väljästi muotoiluista ongelmista kuten millainen on ihmisen perusluonne ja mitä ihminen on pohjimmaltaan. Nämä kysymykset ovat itse asiassa yhden filosofian osa-alueen, filosofisen ihmistutkimuksen ja filosofisen psykologian, keskeisimmät kysymyksenasettelut (Wilenius, 1982). Tälle filosofian alueelle sisällytetään ihmisen perusluonnetta koskevat pohdinnat, esimerkiksi vastausyritykset kysymyksiin onko ihminen ytimeltään hyvä vai paha tai onko ihmisen tahto vapaa vai ei. Mitä olemme, mistä tulemme, minne menemme? Näihin kysymyksiin joutuu jokainen kehittämään oman elämänkulkunsa aikana vastausyrityksensä, ja olimme juuri kiinnostuneita jokaisen osallistujan henkilökohtaisista ratkaisuksista näihin ikuisiksi nimitettyihin 'elämänkysymyksiin'.

Toinen keskustelujen ydinteema oli kysymys siitä, millainen on ihmisen sielunelämän rakenne. Tällä hetkellä tämä kysymyksenasettelu kuuluu erityistieteistä kiinteimmin psykologian alueelle. Millaisia laatuja on hahmotettavissa ihmisen sisäisyydessä? Lähestymistapa sielunelämän ilmiöihin oli fenomenologisen psykologian metodia noudattava (Turunen, 1989). Tässä lähestymistavassa sisäistä maailmaa pyritään tarkastelemaan elämyksellisenä ja kokemuksellisenä tosiasiana. Keskustelun tavoitteena oli hahmottaa sielullisia ilmiöitä välittömän havainnon ja kuvauksen käsittein. Ryhmän ydintee- moja voi siis pitää yhtäältä filosofisina ja toisaalta psykologisina, ja samalla tavoitteena oli integroida nämä alueet yhteen. Tästä intressistä nousee myös keskusteluryhmän nimi.

Korostan tässä kuitenkin sitä, että nämä väljästi muotoillut kysymyksenasettelut toimivat ainoastaan keskustelun herättäjinä. Näiden teemojen alaisuudessa voidaan

luonnollisesti keskustella mistä tahansa näihin teemoihin liittyvästä aiheesta. Siten keskustelun aiheina voivat olla esimerkiksi pettymyksen ja rakkauden tunteet, narsismi tai katumuksen tunne. Kaikilla on joitakin ennako-oletuksia ja omakohtaisia kokemuksia näistä ilmiöistä, ja nämä käsitykset toimimme yhteiseen keskustelupöytään.

Ryhmän tavoitteena ei ollut keskustella jostakin erityisestä teoreettisesta käsityksestä, kuten eksistentialismin ihmiskäsityksestä tai psykoanalyysin tavasta hahmottaa sielunelämän rakennetta. Ohjaajana minun tavoitteenani ei ollut tuoda esille mitään erityistä katsomustapaa tai teoreettista viitekehystä: minä en siis luenoninut tai esitellyt mitään erityistä oppia (vaikkakin tietysti ohjaajana toin esille omat, henkilökohtaiset käsitykseni käsiteltävistä asioista).

Ryhmän tavoitteeksi asetettiin se, että lähdemme liikkeelle jokaisen omasta, henkilökohtaisesta kokemuksesta käsin. Tavoitteena oli käyttää hyväksi osallistujien rikasta elämäkokemusta, jota myöhemmän iän opiskelijoilla välttämättä on. Ryhmässä ei periaatteessakaan lähdetä liikkeelle mistään annetuista "teksteistä". Itse osallistajat tuottavat keskusteluissa "tekstejä", omiin elämäkokemuksiinsa, käsityksiinsä, oletuksiinsa ja tunteuksiinsa liittyen.

Keskusteluryhmän lähtökohdallisena olettamuksena oli se, että myöhemmän iän opiskelijoille tieto todellakin on kokemuksen tytär. Tämän

opetusmuodon taustalla olevana ihmiskäsityksenä (Rauhala, 1983) on kuva rikkaan kokemukentän omaavasta aikuisopiskelijasta, joka hyödyntää tätä kokemustaan oppimisen prosessissa. Parhaat asiantuntijat ovat myöhempään ikään ehtineet ihmiset: paras näköalapaikka elämään on niillä joilla on ikää. Ensikäden tiedot itse koetusta ja eletystä elämästä ovat jossakin muualla kuin teorioissa. Nimenomaisesti tämä seikka erottaa vanhemman opiskelijan nuoresta korkeakouluopiskelijasta. Elämäkokemus tuo aivan oman lisänsä opettamiseen; sitä tulisi käyttää aineistona, josta lähdetään liikkeelle.

Tarkennan vielä ryhmän tavoitetta. Ryhmän tavoitteena ei ollut olla psykoterapiaryhmä, siinä ei siis käsitelty esimerkiksi jonkun jäsenen henkilökohtaisia ongelmia. Saatoimme kylläkin puhua esimerkiksi "sielullisista ongelmista", ja tunteista kuten esimerkiksi rakkaudesta ja surusta, mutta tarkoituksena ei ollut pyrkiä ongelmien terapeutiseen hoitoon. Ryhmä siis pysytteli yleisellä tasolla, vaikkakin keskustelun aiheet ja sisällöt nousivat suoraan yksityiseltä tasolta.

Käytännön järjestelyt

Ryhmään osallistui säännöllisesti 7-9 Jyväskylän ikääntyvien yliopiston opiskelijaa sekä lisäksi Jyväskylän yliopiston tutkijat Marja Tikka ja Arja Laitinen. Ryhmän koko oli sopiva ryhmäkoko keskusteluryhmälle. Pitäisin 10 henkilön ryhmää maksimina tällaista o-

petusmuotoa käytettäessä. Suuret ryhmät ovat siitä hankalia, etteivät kaikki osallistujat pääse tasavertaisina mukaan keskusteluun.

Ryhmä kokoontui kahden vuoden ajan joka toinen viikko kerrallaan noin puolentoista tunnin ajan. Ryhmän työskentelyn pituudesta on syytä sopia ennakolta; itse sovimme kahden vuoden työskentelystä. Kahden vuoden prosessi saattaa kuulostaa pitkältä ajalta. Käytännössä se oli sopiva aika käydä yhdessä läpi tarpeeksi pitkä matka. Lyhyen työskentelysopimuksen kuluessa on mahdollista luoda tarpeeksi turvallinen ilmapiiri työskentelyn syventymiselle. Vasta kun osallistujat oppivat tuntemaan toisensa, mahdollistuu luottamuksen kautta esiintuleva, tärkeistä ja merkittävistä teemoista puhuminen. Lisäksi ryhmän kokoonpanon on syytä pysyä samana koko ryhmäprosessin ajan. Siten en suosittelisi uusien jäsenten mukaan ottamista kesken sovitun ryhmän työskentelyajan. Tämä viimeksimainittu seikka on nimittäin myös tärkeä luottamuksellisen ilmapiirin syntymiselle.

Keskustelupedagogiikka metodina

Ohjaajana aloitin kullakin kerralla keskustelun jostakin aiheesta, joka väljästi sivusi ryhmän ydinteemoja. Teema saattoi myös kuitenkin yhtä hyvin nousta itse ryhmästä: on luonnollisesti kunnioitettava ryhmän tarpeita siitä, mistä halutaan puhua! Tämän jälkeen alkoi yleensä spontaani

keskustelu. Korostin ohjaajana keskustelun kuluessa sitä, että tärkeintä on nimenomaisesti tuoda esille omat oletukset, omat käsitykset, ja pitää näitä subjektiivisia kokemuksia keskustelun pohjana. Luonnollisesti on vaikeaa erottaa, mikä on teoreettisesti opittua, mikä on omaa kokemusta, mutta tavoitteenani oli, että osallistujat oppisivat puhumaan omista kokemuksistaan ja käsityksistään, eivätkä vain toistelisi opittuja oppeja (vrt. Kallio, 1994).

Taulukossa 1 (artikkelin lopussa) on annettu esimerkkejä keskusteluryhmässä esille tulleista aiheista. Taulukosta saa havainnollisen kuvan niistä moninaisista kysymyksistä ja miinnostuksen kohteista, joita tällaisessa ryhmässä voidaan käsitellä.

Kyse on koulutuksellisesta keskusteluryhmästä, mutta ohjaajana on helppo havaita että älylliseen pohdiskeluun liittyy selkeästi tunteenomaisia aineksia. Kaikissa ryhmissä on vallalla tiettyjä ryhmädynaamisia ilmiöitä, kuten kilpailua, korostuneen vahvoja kielteisiä tai myönteisiä tunteita sekä vastarintaa käsiteltävän asian suhteen. Nämä ilmiöt ovat myös nähtävillä keskusteluryhmissä. Menetelmällisesti on tärkeää, että ryhmän ohjaaja kykenee havaitsemaan, tiedostamaan ja tarvittaessa puuttumaan ryhmän dynaamisiin prosesseihin siten, etteivät ne häiritse ryhmän pääfunktiota, pysymistä pohtivana keskusteluryhmänä. Olennaisinta on lisäksi, että ryhmän ohjaajalla on tiettyä teoreettista tuntemusta ryhmätyön käytöstä aikuiskoulutuksessa (esim.

Vuorinen, 1993), ja ehkäpä myös käytännön kokemusta erilaisiin ryhmiin osallistumisesta. Mikäli tällaiseen lisäkouluttautumiseen ei ole mahdollisuuksia, tulisi ainakin pyrkiä osallistumaan työn-ohjaukseen kokeneemman vastaavaa työtä tehneen ohjauksessa.

Keskusteluryhmässä totesimme sen, että olemme erimielisiä, mutta että me voimme myös pohtien lähestyä toinen toisiamme. Samalla yksilöllinen "sosiaalistuu", tulee keskustelun ja pohdinnan kautta yhteiseksi. Samalla voimme oppia toisten käsityksistä, muuttaa ja muokata omiamme, myös tarvittaessa puolustaa niitä. Tällaiseen muutoksen prosessiin suostuminen on yksi tärkeimmistä kuvatus opetusmuodon kulmakivistä: kyse on *prosessikouluttamisesta*. Ryhmän jäsen suostuu muutokseen ja matkaan jonka lopputulos ei ole ennalta nähtävissä. Ainoastaan suostumalla mukaan voi oppia jotakin uutta.

Pohtimisen tavoite on avonainen, ainoastaan katsomme sen, mihin keskustelu etenee kullakin tapauksella. On vain erilaisia näkökulmia, joiden "totuus" osoittautuu suhteelliseksi. Saattaa olla yllättävääkin tulla tilanteeseen, jossa ehdottomasti oikeita oppeja ja teorioita ei ole. Tästä kohtaamisesta saattoi myös parhaimmillaan syntyä todellista vuorovaikutusta ja -ryhmän perusteemaan liittyen - ihmisen ominaislaadun ymmärtämistä. Tässä merkityksessä ainakin ohjaajan kokemukseksi jäi se, että kykenimme tässä ryhmässä aitoon yhdessä oppimiseen.

Mikä on sitten tällaisen oppimisprosessin tulos? Teknis-rationaalissa kulttuurissamme yritämme saada kaiken mitattavaan muotoon, myös sen, mitä tuloksia saattaisi olla osallistumisesta kaksi vuotta kestävään keskusteluryhmään. Prosessin onnistumista on vaikea mitata kvantitatiivisesti; voi ainoastaan viitata niihin subjektiivisiin kokemuksiin, joita ryhmän jäsenet minulle kertoivat. Suurimmalla osalla kokemukset olivat myönteisiä: kahden vuoden prosessia pidettiin mielenkiintoisena.

Lopuksi

Peruskokemukseni on, että käyttämäni menetelmä soveltuu aikuispedagogiseksi työmuodoksi erittäin hyvin. Määrittelin tämän menetelmän *keskustelupedagogiseksi aikuiskoulutukseksi*. Ytimenä on vapaa keskustelu ohjaajan alaisuudessa siten, että ryhmä antautuu keskustelun prosessiin. Keskustelun lopputulos on avoin ja siten ennakkolta määrittelemätön. Tulokset ovat kokemuksellisia ja näkymättömiä muutoksia ihmisten sisäisyydessä.

Haluun lopettaa tämän kirjoitelman seuraavaan ryhmäämme liittyvään tapahtumaan. Eräs ryhmämme jäsen ehti osallistua keskusteluihin noin puolentoista vuoden ajan ennen kuolemaansa. Mieleeni on elävästi jäänyt hänen eräs viimeisimpiä osallistumiskertojaan, jonka yhteydessä hän sanoi ryhmässä: "Tämä on ollut minulle tärkeä kokemus. Olen kiitollinen, että

olen saanut osallistua tähän ryhmään". Nämä sanat olivat ehkä paras kiitos minulle ohjaajana.

KIITOKSET

Ajatus tämän keskusteluryhmän aloittamisesta Ikääntyvien yliopistossa lähti liikkeelle Marja Tikan (k. 1994) ehdotuksesta. Arja Laitinen kokosi ystävällisesti keskusteluteemat kahden vuoden ajalta. Kiitän myös Kari Turusta lukuisista keskusteluista aiheeseen liittyen.

VIITTEET

- Kallio, E. (1994) Beliefs of human nature reflected in the third age. Discussion group of philosophical psychology in the UTA of Jyväskylä. Presentation in the AIUTA congress 12-14.8.1994, Jyväskylä, Finland.
- Rauhala, L. (1983) Ihmiskäsitys ihumistyössä. Jyväskylä: Gummerus.
- Turunen, K. (1989) Mieli ja sielu. Helsinki: Arator.
- Vuorinen, I. (1993) Tuhat tapaa opettaa: menetelmäopas opettajille, kouluttajille ja ryhmän ohjaajille. Naantali: Resurssi.
- Wilenius, R. (1982) Ihminen filosofisena ongelmana. Teoksessa Wilenius ym. (toim.) Johdatus filosofiseen ajatteluun. Jyväskylä: Gummerus.

Taulukko 1. Esimerkkejä keskusteluryhmän aiheista.

	Keskustelujen aiheet
10.3. 1992	Pysähtymisen pelko Moraalinen argumentointi alkoholistien ym. suhteen Työ, arvostus ja hyvyys Suvaitsevaisuus
25.3. 1992	Narsismi
15.4. 1992	Persoonallisuus Karismaattiset persoonallisuudet
23.9. 1992	Itsemurha Vapaus
1.12. 1992	Toisen kohtaaminen
23.2. 1993	Mietiskely Kokemus Minuus
13.4. 1993	Viha Seksuaalisuus
29.9. 1993	Tunteet, vaistot, refleksit
24.11.1993	Pettymys, viha, rakkaus

Kirja-arviointi

Naisen ja miehen maailma - opinko ymmärtämään toista sukupuolta?
Tony Dunderfelt: Naisen ja miehen maailma. Pro Dialogia 1996

Psykologi Tony Dunderfelt tarttuu monella tavalla ilmassa olevaan kysymykseen uudessa kirjassaan Naisen ja miehen maailma, miten opin ymmärtämään toista sukupuolta. Teos haluaa antaa ”yhteenvedon ja kirjoittajan oman version viimeaikaisesta nais/mies keskustelusta”. Tarkoituksena on keskittyä ”oleelliseen, maskuliinisten ja feminiinisten hahmottamistapojen kuvaamiseen”. Kenties teos on pohjoismaisessa ohjelmallisessa tasa-arvokeskustelussa suorastaan raikas tuulahdus moninaisuuden puolesta.

Kirjaa leimaa rauhallinen ja järjestyksiä välttävä tarkastelutapa, joka tuntuu antavan kylliksi tilaa lukijoiden omille kokemuksille. Aiheen kannalta ei liene edullista lietsoa kärkeviä kantoja suuntaan tai toiseen. Pääosa tekstistä keskittyy valaiseviin näkökulmiin tyyppisistä maskuliinisuuden tai feminiinisyiden ilmenemismuodoista arjen tasolla. Tältä osin teos soveltuu hyvin eräänlaiseksi parisuhdeoppaaksi jokapäiväiseen elämään: myönteistä kanssakäymistä voi oppia.

Kirjan viimeinen, neljäs luku keskittyy enemmän teoreettisiin tausta-ajatuksiin miehen ja naisen erilaisuudesta. Itse jäin eniten kaipaamaan terävämpää kyynää juuri tässä osassa, joka aiheen laajuuden vuoksi jää nykyisessä mitaansa pikemmin hennoksi raapaisuksi kuin asiaan perehtymiseksi.

Kirjan kolme ensimmäistä lukua aukeavat joidenkin peruskäsitteiden kautta, jotka kuvaavat tyyppillisiä maskuliinisia tai feminiinistä ominaisuuksia. Tällaisia ovat esimerkiksi *erillisyy*s ja *liittyminen*, *suoraviivaisuus* ja *spiraalinomaisuus*, *hierarkia* ja *yhteisöllisyys* tai *objektiivisuus* ja *subjektiivisuus*. Näitä tyyppitettyjä ja pelkistettyjä käsitteitä havainnollistetaan sitten lukuisin esimerkein parisuhteiden ja perheiden tai työyhteisöjen käytännön tilanteissa. Väliin kirjoittaja kiteyttää laatikolla korostaen ytimekkäitä luonnehdintoja tyyliin ”miehen elämä on suunnitelma, joka tähtää tiettyyn päämäärään. Naiselle elämä on rytmiä, prosessia, draamaa”. Onko liian selkeitä päämääriä vaille oleva suunnittelemaan miehen elämä, joka draamattisesti rytmittyy kasvun prosesseissa jotenkin ei-miehekäs? Tällaisia yksinkertaistuksia kirja ei tuputa ja sen arvioinneissa ja muotoiluissa tuntuu olevan hyvin tilaa myös erilaisille lukijan kokemuksille. Usein esimerkeissä tuntuukin olevan vähintään yhtä paljon kyse erilaisista ihmistyypeistä ja näille ominaisista suhtautumistavoista, eikä niinkään mies- tai naisnäkökulmista. Mutta niin kirjoittaja välttääkin liian vesitiiviitä luonnehdintoja kummastakaan sukupuolesta: naisessa on miestä ja mieheissä naista.

Mikko Telaranta

Kriittisen korkeakoulun uusi kurssikokonaisuus naisesta ja miehestä

Syksyllä 1996 aloittaa Kriittisellä korkeakoululla uusi kurssikokonaisuus, jonka aiheena ovat miehen ja naisen elämäntiet. Kurssikokonaisuus rakentuu samaan tapaan kuin INKA, joskin nyt koko vuoden ajan keskitytään tähän yhteisen perustavaan teemaan miehestä ja naisesta.

Kaikkien kulttuurien yleismaailmallistuminen, monikerroksinen maailmojen kohtaaminen sekä paikallisen identiteetin nopea murros ovat tapahtuvia toisiasioita. Tänäkin maailma on käymistilassa. Tämä nopea muutos ei ole kenenkään ohjaamaa tai kenenkään hallittavissa ja siksi jokainen ihminen elää ristiriitojen, erilaisten totuuksien, mielipiteiden, unelmien, unien ja kokemusten ristiaallokossa. Tässä hallitsemattomassa maailmanmenossa tuntuisi mielekkäältä hakea voimaa siitä, jota voimme hallita tässä ja nyt, ihmisen vuorovaikutuksesta, rakkaudesta.

Mitä meidän ihmisten, miesten ja naisten välillä on tapahtumassa? Tabujen ja selkeiden roolimallien muuttuessa olisi rakkaudella uusi mahdollisuus. Perinteiset miehen ja naisen mallit voivat tarjota suojaa, mutta ne voivat myös estää syvempien merkityssuhteiden avautumista. Mitä minä nainen olen sinulle ja mitä sinä mies olet minulle? Kohtaammeko, vaikka olemme joka soluttamme loppuun saakka toisia toisillemme? Saammeko toisistamme voimaa? Mitä kaikkea meistä vielä voi tulla naisena ja miehenä.

Nämä ovat tämän ajan ydinkysymyksiä, kenties uuden upean aikakauden. Ajan, joka ei niinkään kysy mitä sinulla tai minulla on tai mitä olet saanut aikaan, vaan sitä, mitä ja miten me *olemme?* Yhdessä ja erikseen. Osaammeko olla maailmassa joka solullamme, me miehet ja ja me naiset, sinä ja minä, erillisinä, erilaisina, kokonaisina yhdessä? Miten me jaamme tullaksemme enemmän, ottamatta, omissamatta? Seikkailu voisi alkaa.

Kriittisen korkeakoulun uusi vuoden mittainen work-shop tarjoaa kiireettömän, toistuvan ja jatkuvan mahdollisuuden ihmisen olemisen moninaisuuden löytämiseen ja sen jalostamiseen. Nainen ja mies, Jin ja Jang, ovat kaikkialla toisiinsa kietotuvia elementtejä maailmamme ymmärtämiseksi. Tämä kurssi syventää vuorovaikutustaitoja, kehittää itsetuntemusta ja rohkaisee antautumista uuteen, siihen, mitä ei vielä ole löydetty, koska emme ole vielä aloittaneet! Asiantuntemus syntyy osallistujissa, ja vuoden aikana se syvenee läsnäolossa. Meistä miehistä ja naisista voi syntyä mitä tahansa. Naisten haaveiden ja miesten kuvitelmiin sijaan voimme löytää toisestamme taruakin ihmeellisemmän todellisuuden: kuka Sinä olet?

Kahden lukukauden mittaisella kurssilla miehen ja naisen maailmat tulevat esille **myyttien, kriittisten teorioiden, eri kulttuurien sekä taiteiden** valossa. Kurssilla käytetään monia eri työskentelymuotoja, joilla herkistetään aisteja ymmärryskyvyn laajentamiseksi ja avaamiseksi. Kurssi on itsenäinen ja itseohjautuva: tahdin määräävät ne naiset ja sävelen ne miehet, jotka tässä kokoonpanossa soittavat. Kapellimestarina on aika.

Kurssin aihekokonaisuuksia ovat mm:

- **Länsimaisen naisen ja miehen myytit**
- **Eurooppa ja toiseus: eurooppalainen sieluntie**

- **Muinaisuuden perinne: ihmisen luominen ja sukupuoli**
- **Kristinusk, mies ja nainen**
- **Nainen ja mies juutalaisuudessa ja Islamissa**
- **Hovirakkaudesta leikillisyyteen**
- **Ideologiat ja sukupuoli, 1750-1900**
- **Psykoanalyysin mies ja nainen: kulutusyhteiskunta ja modernismi**
- **Naisviha, miesviha ja ihmisviha - elämän pelko**
- **De Sade, Sacher-Masoch ja kulttuurin tiet**
- **Vaihtoehtoiset rakkauden mallit: hengellistyvä eros ja henkistyvä rakkauselämä**

Kurssi toteutetaan kahden lukukauden mittaisena syksyllä 1996 ja keväällä 1997. Kumpikin jakso sisältää kahdeksan kokoontumiskertaa, jotka koostuvat luennoista, ryhmätöistä, keskusteluista sekä taideaineiden omakohtaisista harjoituksista (eivät edellytä aiempaa kokemusta). Kurssi pidetään keskiviikkoisin klo 17.15-20.15 Kriittisen korkeakoulun tiloissa, Köydenpunojankatu 4b, 00180 Helsinki.

Yhden lukukauden hinta on **1250mk.**

Vapaamuotoinen hakemus ja ilmoittautuminen 15.9. 1996 mennessä Kriittiseen korkeakouluun.

KRIITTINEN KORKEAKOULU

Ennakkotietoja vuoden 1996-97 kursseista

Äänen syvän ymmärtämisen ja kokemisen kurssit

Oman äänensä avulla voi saavuttaa syvemmän yhteyden kehoonsa ja tietoisuuteensa; hiljaisen ihmisäänen voima avaa mielen, rauhoittaa ja hoitaa. Perustuu prof. Iégor Reznikoffin kehittämään menetelmään.

- **Alkeiskurssi I:** Lauantai 21.9. klo 12.00-18.00. Opettajana laulunopettaja Kirsti Autio. Kurssimaksu 320 mk.
- **Jatkokurssi I:** Tarkoitettu päivän alkeiskurssin käyneille. Joka toinen perjantai 27.9., 11.10., 25.10., 8.11., 22.11. klo 17.30 -20.00. Opettajana Hilikka-Liisa Vuori. Kurssimaksu 300 mk.
- **Jatkokurssi II:** Joka toinen perjantai 20.9., 4.10., 18.10., 1.11., 15.11., 29.11. klo 17.15 - 19.30. Opettajana laulunopettaja Kirsti Autio ja musiikkiterapeutti Raisa Saloheimo. Kurssimaksu 360 mk.
- **Kesäkurssit:** I kurssi 10. - 14.6.97, II kurssi 15. - 19.6.97. Opettajana prof. Iégor Reznikoff.

Löydä laulusi -kurssit

Oma ääni on ainutkertainen ja eräs kaikkein henkilökohtaisimmista ilmaisuvälineistä. Jokainen osaa laulaa, myös Sinä, joka olet sitä mieltä, ettet osaa tai jolle muut niin väittävät. Kurssi tähtää luovaan, vapautuneeseen ja iloiseen laulamiseen, pois kahluusta laulunopetuksesta ja "oikea-väärä" -ajattelusta. Ääni on monipuolinen voimavara. Laulu avaa tiet tunteisiin ja luovuuteen.

- Kaksipäiväiset kurssit pidetään I to 26.9. klo 17-21 ja la 28.9. klo 11-17 sekä II to 14.11. klo 17-21 ja la 16.11. klo 11-17. Opettajana laulunopettaja Kirsti Autio. Kurssimaksu 520 mk.

Väri - ja kuvailmaisun mahdollisuuksia

- **Löydätkö itsesi väreistä?** Värimaailmamme on yksilöllinen ja ainutlaatuinen. Yhdessä maalaten ja etsien itseämme väreistä löydämme myös toisemme. Vapauttava, kokemuksellinen maalaukskurssi. Kouluttajina: KuvO Pirkko Hakkila ja taiteilija Nelly Jurvelius. Tiistaisin 29.10., 5.11., 12.11., 19.11., 26.11. ja 3.12. klo 17.15 - 19.30. Kurssimaksu 540 mk.
- **Sisäinen lapsi maalaa.** Anna sisäisen lapsesi viedä sinut maalaamalla mielenkiintoiselle matkalle lapsuuteen. Tule kuuntelemaan mitä sinussa oleva lapsi tahtoo kuvillaan kertoa. Opettajana taiteilija, kirjailija Nelly Jurvelius. Kevät 1997.
- **Luomisen värit.** Alun pimeyteen tuli valo, valon ja pimeyden kohtaamisesta syntyivät värit, luomisen sydänyönnöistä maailmat ja SINÄ, ihminen. Luo oma luomiskertomuksesi maalaten. Opettajana taiteilija, kirjailija Nelly Jurvelius. Kevät 1997.
- **Kauneuden hiljaiset kuvat - Quiet Images of Beauty.** Tutustu Kaukoidän sivellintaitteen musta-vaikomaailmaan. Jinin ja Jangin, valon ja pimeyden kohtaamisen kuvat voivat heijastaa koko luomakuntaa. Kouluttajina KuvO Pirkko Hakkila ja taiteilija Xiong Zhi-Chun. Kevät 1997.

Uni ja todellisuus - seminaari, Mandala workshop

Persoonaaliseen kehitykseen tähtäävää syvällistä työskentelyä unien, kuvien, värien kautta itsetuntemuksen syventämiseksi ja elämän rikastuttamiseksi. 1.-2.6.97. Kurssimaksu 680mk + täysihoito 260mk. Kouluttajana Ph.D. Léo Matos.

Myönteinen ajattelu kasvatuksessa

- **Seminaari** perjantaina 15.11. klo 9.00 - 16.00. Kurssimaksu 280 mk.
- **Vain miesten kesken** (ei naisosallistujia) la 9.11. klo 10.-15. Kurssimaksu 280 mk.

Käsiteltävinä teemoina: Myönteisen ajattelun periaatteet, kasvatuksen rajoittavuus, turvalliset rajat ja ongelmien ratkaiseminen. Kouluttajana VTK, psykologi Keijo Tahkokallio.

Myönteinen ajattelu

Seminaari perjantaina 4.10. klo 9.00 - 16.00. Käsiteltävinä teemoina: Myönteisen ajattelun perusteet, myönteinen vuorovaikutus, muutosproblematiikka ja jaksaminen. Kouluttajana VTK, psykologi Keijo Tahkokallio. Kurssimaksu 350 mk.

Vuorovaikutustaidot työyhteisössä

Koulutuksen sisällöt: kommunikaation pinta ja syvyys, asiaviestit, tunneviestit, viestien ristiriitaisuus; myönteinen asiakassuhde, myönteilisyysydän periaate, asiakaskeksisyys; ohjaaminen asiakastyössä, asiakastyö palvelusuhde, asiakastyö valtasuhteena, vuorovaikutusprosessin johtaminen, aktiivinen kuuntelu, motivoiva keskustelu ongelmien ratkaiseminen. 18.10. klo 9.00-16.00 Kouluttajana VTK, psykologi Keijo Tahkokallio. Kurssimaksu 430 mk.

Luovan uudistajan kyvyt

Eläminen vahvasti oman elämänsä keskellä edellyttää jatkuvassa muutoksen maailmassa luovuutta. Jokaisella ihmisellä on valmiutena uudistumisen kyky, jota voi harjaannuttaa ja kehittää. Luovuus on kriisien taitetta. Torstaisin 10.10., 17.10., 24.10., 31.10., ja 7.11. klo 17.30-20.15. Kurssimaksu 580 mk. Kouluttajana fil.lis Markku Graae

Meditatiivinen kirjoittaminen

Meditatiivinen (tai dialoginen) kirjoittaminen on työväline sekä ajattelun että ilmaisun kehittämiseen ja harjoittamiseen. Menetelmä ei vaadi erityistä kirjallista lahjakkuutta. Harjoittamisen motiivi on oppimisen ja muuttumisen tarve. Torstaisin 5.9., 12.9., 19.9., ke 25.9. sekä to 3.10. klo 17.30 -20.15. Kurssimaksu 580 mk. Kouluttajana fil.maist. Riitta Suurla.

Itseilmaisun taito

Kurssin painopistealueet: ääni- ja liikeimprovisaatiot, puhe- ja ilmaisuharjoituksia, tarinateatteri, roolien kokeilu ja vaihtelu. Tiistaisin 8.10, 15.10 ja 22.10 klo 17.30-20.15. Kurssimaksu 360 mk. Kouluttajana konfliktien ratkaisun ja ilmaisuaineiden opettaja Eero Pelttonen.

Tunteet voimavarana

Kurssilla opetellaan kuuntelemaan tunteiden viestiä, jolloin niiden torjuminen käy tarpeettomaksi ja siihen tarvittu energia vapautuu muuhun käyttöön. Tunteet tuovat tärkeän viestin tilanteesta. Ne ovat ystäviä, jotka kertovat tarpeesta muuttaa jotakin, jotta taas jaksaisi eteenpäin. 7.10., 21.10., 4.11., 2.12. klo 18.-20.00. Kurssimaksu 450 mk. Kouluttajana lääkäri, lastenpsykiatri, psykoterapeutti Tuulikki Saaristo.

Kriittisen korkeakoulun pitkät koulutukset

Kuka sinä olet - naisen ja miehen elämäntiet

Perinteiset miehen ja naisen mallit voivat tarjota suojaa, mutta ne voivat myös estää syvempien merkityssuhteiden avautumista. Work-shop paneutuu monipuolisesti miehen ja naisen maailmoihin; se ei etsi valmiita malleja sukupuolille vaan tutkii miehen ja naisen mahdollisuuksia olla erillisinä, erilaisina ja kokonaisina yhdessä tässä ajassa.

Aihetta lähestytään myyttien, kriittisten teorioiden, eri kulttuurien sekä taiteiden valossa. Työskentelymuotoina luennot, ryhmätyöt, keskustelut sekä harjoitukset. Luvuvuoden kestävä seminaari alkaa 2.10., kokoontuu ke klo 17.15-20.15.

Pääopettaja FK, Pääsihteeri Mikko Telaranta. Hakuaika 15.9. 1996 mennessä.

Myönteisten elämäntaitojen koulutus

Koulutuksen tavoitteena on noin vuoden mittaisen koulutusprosessin avulla auttaa koulutettavia kehittämään myönteisiä elämäntaitoja ja kykyä ratkaista ongelmatilanteita. Tavoitteena on päästä hyödyntämään omat voimavaransa, päästä uusien kokemusten äärelle ja löytää ilo ihmisenä olemisesta.

Koulutukseen sisältyy kolme intensiivijaksaa, joiden aikana tutustutaan vuorovaikutuksen pelisääntöihin, henkiseen valmentautumiseen, ongelmien ratkaisemiseen ja mielikuvaharjoituksiin. Intensiivijaksojen välillä on pienryhmäprosessi, jossa syvennetään intensiivijaksojen teemoja, laajennetaan näkökulmia ja etsitään henkilökohtaisia ja käytännöllisiä sovellutuksia.

Pääopettajana VTK, psykologi Keijo Tahkokallio. Hakuaika tammikuussa 1997.

Avaimia kansainvälisyyteen Suomessa - maahanmuuttajien kanssa työskentelevien professionalismi.

Eri ammattikunnat tulevat päivittäin työssään tekemisiin hyvin erilaisten ihmisten kanssa, joille suomalainen muuttuva arki on vieras. Uusi kotimaa jäsenyyttä hitaasti ja erilaiset tavat ja tottumukset kummastuttavat puolin ja toisin. Millaista ammatti-identiteettiä ja uusia ammatillisia valmiuksia maahanmuuttajien kanssa työskentely edellyttää? Minkälaisilla työtehtävillä ajattelun malleilla sosiaalisen sektorin työtä tehdään 90-luvun lopussa? Millaisia uusia monietnisen työn toimintatapoja tällaisessa työssä on syntynyt? Miten löytää kulttuurien törmäyksestä yhteinen tarkastelukulma ihmisenä?

Itseohjautuva ryhmä tarjoaa ammatillisen foorumin ammatillisen identiteetin tueksi ja uusille virikkeille monikulttuurisuuden kysymyksiin. Samalla perehdytään ajankohtaisiin julkaisuihin ja kirjallisuuteen. Uscita kouluttajia. Kevät 1997.

Toteutetaan yhteistyössä OK-opintokeskuksen kanssa. Kurssit sopivat kaikille kiinnostuneille eivätkä ne edellytä ennakkoaitoja tai -valmiuksia. Esitetilaukset ja ilmoittautumiset: Kriittinen korkeakoulu, KÖydenpunojankatu 4 b, 00180 Helsinki: puh. 90-612 1511, fax 90-680 2990.

Uni ja todellisuus -SEMINAARI

MANDALA WORKSHOP

28. - 29.9.1996
VÄHÄKYLÄ, VIHTI

Persoonalliseen kehitykseen tähtäävää työskentelyä unien, kuvien ja värien kautta itsetuntemuksen syventämiseksi ja elämän rikastuttamiseksi.

SEMINAARIN TEEMOJA:

INTRODUCTION TO THE ART OF DREAMING AND MANDALA

HOW TO FACILITATE YOUR PERSONAL GROWTH AND CREATIVITY WITH DREAM AND DREAMING

HOW TO SOLVE YOUR PERSONAL, SOCIAL AND PROFESSIONAL PROBLEMS WITH DREAM

DREAM AND SPIRITUAL GROWTH

Kouluttaja on **Léo Matos**, Ph.D. psykologi ja unitutkija, joka on kouluttanut ja pitänyt seminaareja näistä teemoista Euroopassa, USA:ssa, Etelä-Amerikassa ja Intiassa.

Tiedustelut ja ilmoittautumiset:

KRIITTINEN KORKEAKOULU
Köydenpunojankatu 4 b
00180 Helsinki
puh. 612 1511, fax 680 2990

Yhteistyössä OK-opintokeskuksen kanssa.